

WEDDEN OP HET VERKEERDE PAARD

Dit artikel is geschreven naar aanleiding van twee artikelen in het voorjaar 2010 in de Volkskrant over de invoering van competentiegericht onderwijs in het MBO, één door Harm Beertema van Beter Onderwijs Nederland en één door de directeurs van het MBO.

De directeurs van het MBO en Beter Onderwijs Nederland (Harm Beertema) verzetten zich tegen die invoering van competentiegericht onderwijs. Zij menen dat het MBO (weer) kennisintensief onderwijs moet worden. In plaats van dat opleidingen bijvoorbeeld ziekenverzorgenden leren omgaan met mensen en hun ziekten, moeten opleidingen meer aandacht besteden aan kennis zoals het MBO dat vroeger zou hebben gedaan. Het is volgens hen dodelijk voor het MBO-onderwijs om te veel aandacht te gaan besteden aan de ontwikkeling van handelingsvermogens en sociale vermogens, want die aandacht heeft het MBO zielloos gemaakt, zegt Beertema. Om het voorbeeld iets breder te maken: een MBO verzorgende moet vooral (weer, zoals het vroeger volgens Beertema was) de theorie over het wassen van mensen kunnen reproduceren, de theorie van het doorliggen kennen, de groepstheorie, maar moet zeker geen tijd besteden aan observeren, probleem stellen, helpen en handelen op een voor de cliënt menselijke wijze. Want dat is een maatschappelijke ramp gebleken, zegt hij. Wat dan die maatschappelijke ramp precies inhoudt in de praktijk van het beroepsmatig functioneren, blijft overigens onbenoemd.

Een treurig standpunt lijkt daar ingenomen door deze dames en heren over wat (en hoe) de jeugd in het MBO moet leren. En er is en wordt door hen ook een treurige karikatuur van competentiegericht onderwijs neergezet. In elk beroep worden inmiddels door werkgeversverenigingen de kwalificaties gedefinieerd als handelingsvermogen en competenties, maar de MBO-directeurs en Beertema benadrukken dat er de komende jaren overwegend vakkennis in hun onderwijs moet worden gestopt. Hun nieuw opgeleide loodgieter gaat alles weten van communicerende vaten in theorie, maar kan niet een verwarmingssysteem ontwerpen, aanleggen of de aanleg coördineren. Laat staan dat hij rekening kan houden met de wensen van de klant, want ook dat is tijdverspillen aan sociale vermogens. Lekker weer veertig uur per week stilzitten in de klas en kennis verwerven, luisteren naar de alwetende meester, dat wordt het beroepsonderwijs nieuwe stijl als men het voor het zeggen heeft.

Ik ben niet per se voor of tegen competentiegericht onderwijs. Ik ben wel voor écht beroepsonderwijs. Weten we wel waarom competentiegericht onderwijs is uitgevonden? In 1996 schreef Richard Slotman voor de faculteitsdirectie van de economische faculteit van Hogeschool Utrecht de notitie *Competentie leren in het HEAO*. Dat was bij mijn weten de eerste nota over dit onderwerp. Slotman ging in op de grote kloof tussen wat de HBO-opleidingen in 1996 onderwezen, wat afgestudeerden wisten en wat het beroepenveld vroeg. Hij analyseerde die kloof uit terugkerende kritiek in visitierapporten en landelijke overleggen. Slotman concludeerde dat er een betere afstemming moest komen tussen de beroepspraktijk en de opleidingen. In 1996 werden de inhoudelijke doelen van de opleidingen *eindtermen* genoemd. Eindtermen bestonden uit lijsten van vooral kennis en nauwelijks vaardigheden en houding. Degene die afstudeerde had kennelijk veel kennis maar kon, zo vertaalde Slotman de kritiek van het beroepenveld, deze kennis niet omzetten in professioneel handelen. Want dat was de kritiek van de werkgevers, dat afgestudeerden te weinig konden handelen, te weinig problemen op konden lossen, te weinig proactief waren, te weinig in sociale contexten in debat konden enzovoorts. Dat ze alleen maar hun boekjes konden vertellen, dat ze wetenschapper hadden gespeeld waar ze marketeer of bouwuitvoerder hadden moeten worden. Dát werd toen een maatschappelijk ramp genoemd.

Slotman redeneerde dat als het HBO en beroepenveld een betere aansluiting wilden, dat ze dan de eindtermen beter in de vorm van *beroepshandelingen* konden gaan formuleren en dat noemde hij *competenties*. Competentieleren is dan dat het leren te handelen in het centrum van het beroepsonderwijs is geplaatst en dat niet alleen het verwerven van kennis centraal staat. Formuleren we het scherper dan veranderden bij Slotman de als kennis geformuleerde eindtermen naar de als brede vaardigheden geformuleerde competenties waarvoor kennis en houding voorwaardelijk waren. Kortom, het ging om een focusverandering, niet gericht op *abstract* beter onderwijs maar juist gericht op beter handelen in de beroepspraktijk, daar moest beter onderwijs op voorbereiden. Leren handelen hield ook in leren reflecteren op basis van de geconstateerde effectiviteit van professionele handelingen.

De volgende stap die Slotman zette, was de definitie van competentieleren als *leren in realistische taakomgeving*. De als handelingen geformuleerde competenties leidden tot het model van leren in een leeromgeving die lijkt op de beroepspraktijk – want een student leert door handelingservaring op te doen en verwerft daarbij/construeert daarbij de benodigde kennis om de problemen op te kunnen lossen. Niet het systeem van kennis is doorslaggevend voor de inrichting van het beroepsonderwijs, doorslaggevend is het leren aan de hand van het systeem van de taken. Natuurlijk heeft een student daar kennis en vaardigheden voor nodig, vakkennis is nooit weggeweest. Het is geen simpele opgave, om dat systeem goed te formuleren, maar het is wel een faire opgave om de latere beroepspraktijk centraal te stellen in het onderwijs. Het is verbazingwekkend dat Beertema en de MBO-directeuren zich hiertegen afzetten en pleiten voor een beroepsopleiding met (weer) gefragmentariseerde vakkennis centraal. Wat een rare discussie.

Waar hoort de hedendaagse discussie in het MBO echt over te gaan? Over hoe MBO-onderwijs het beste het leren handelen van leerlingen kan bevorderen. We willen graag een verzorgende aan ons ziekbed hebben die op menselijke wijze handelingen kan verrichten én, zo benadrukken we daarbij, die weet wat hij of zij doet. We spreken als onderwijsinstellingen af dat we niet opleiden tot blind handelen (= africhten) of tot niet handelen (een zak kennis) maar dat we de middenweg zoeken. Mijn indruk is nu dat het competentiegericht onderwijs en dat is niet veel meer dan een verzamelnaam steeds die middenweg zoekt. De Vereniging Beter Onderwijs heeft hier helaas een karikatuur van gemaakt.

Natuurlijk zitten er vele nuances aan hedendaags beroepsonderwijs. Hedendaags beroepsonderwijs moet complexe leervragen beantwoorden. Daarom is docent zijn in het beroepsonderwijs een *professie* waarvoor een docent een professionele opleiding gehad moet hebben. Ik noem enkele van de versimpeling waarmee interessante onderwijsvraagstukken vandaag de dag steeds cynisch worden afgedaan:

- *Leerlingen leren alleen maar sociale vaardigheden in het competentiegerichte onderwijs.* Onzin, het gaat om inhoudelijke vaardigheden, maar het is wel waar dat ze *ook* een aantal sociale vaardigheden ontwikkelen, doordat ze samenwerken, verantwoordelijkheid moeten leren nemen voor de voortgang van een werkgroep enzovoorts. Let wel, dat is vooraf niet vanzelfsprekend aanwezig bij leerlingen. Daar kun je dan als MBO-directeur wel cynisch over doen, je kunt echter ook bedenken dat ze hier iets leren dat ze in traditioneel onderwijs niet goed leerden dat van waarde is;
- *Ze krijgen minder les en gaan op de straat rondhangen.* Opnieuw iets cynisch. Ja, het is zeker zo dat leerlingen zich soms verplicht voelen naar school te gaan, zeker vinden ze alleen maar stilzitten met 30 uur kennismakken verschrikkelijk en een straf. Ja, bij vervelend onderwijs willen ze niet leren. Het MBO kan niet de drijfveren van de leerlingen overnemen, het MBO kan wel met mooie werkvormen en motiverende uitdagingen waar ze iets moeten doen, proberen de leerlingen verder te interesseren. Er zijn inmiddels vele

MBO-instellingen die dat doen, in die zin klopt de redenering van de MBO-directeuren niet met hun eigen werkelijkheid. Dergelijk onderwijs is kostenintensief. Dus moeten de leerlingen ook dingen zelf doen, daar kun je omgevingen voor inrichten, dat kun je ze leren in plaats van 30 uur te laten stilzitten. Dat vraagt wel grote inventiviteit en de vinger aan de pols houden – maar het is plicht om deze vermogens rond zelf leren en zelf studeren meer en beter te ontwikkelen. Dat wil het werkveld ook graag, men heeft liever een proactieve activiteitenbegeleidster dan een activiteitenbegeleider die vol theoretische kennis zit, maar die achter de feiten aanloopt;

- *Ze hebben te weinig kennis.* Leren aan de hand van het verrichten van taken, betekent dat een leerling ook zelf de kennis gaat zoeken om de taak te kunnen uitvoeren, ook al heeft de docent die kennis in de achterzak. Dat wordt kennisconstructie genoemd. Waarom is dat? Omdat kennis beter beklijft, zo is de gedachte wanneer het in toepassingscontext wordt verworven en zo betekenis krijgt voor de leerling. Maar hoe weten we dan dat een leerling *alle kennis verwerft* is steeds de retorisch vraag? We weten zeker dat de leerling zo niet alle kennis verwerft, is het antwoord, dus we moeten er het nodige bij doen, kennisoverdracht, kennismakken, de docent als expert. De rol van de docent wordt niet verdrongen, hij of zij kijkt simpelweg nauwkeurig wanneer kennisoverdracht zinvol is. Dus niet of...of, maar en....en;
- *Docenten worden alleen maar procesbegeleiders in het competentiegerichte onderwijs.* Het is niet zo, niemand wil dat docenten alleen procesbegeleiders zijn. Dat neemt niet weg dat er helemaal niks mis is met procesbegeleiding, dat is precies wat elke ouder verlangt van een leraar vanaf de basisschool. Want dat betekent dat de docent oplet hoe de leerlingen individueel een probleem oplossen en dat hij hen op maat adviseert en ondersteunt. Dát is waar het bij procesbegeleiding om gaat. Er zijn vele verschillende manieren om naar docenten te kijken: inhoudsdeskundige, procesbegeleider, examinator, opdrachtgever, enzovoorts. Je maakt een karikatuur van het beroep van docent, wanneer je zegt dat de docent in competentiegericht onderwijs alleen maar procesbegeleider zou zijn en daar minachtend over doet. Procesbegeleiding is buitengewoon waardevol maar is niet het enige.

Er is helaas een cynisch beeld van de kwaliteit van het hedendaagse beroepsonderwijs ontstaan. Daar is zeker ook de discussiebijdrage van Beter Onderwijs Nederland debet aan, door hun cynisme t.o.v. een onderwijswerkelijkheid die al jaren vele malen complexere vragen stelt en wil beantwoorden, dan het karikatuurale beeld waar de vereniging tegen strijdt. Ik vind het soms stuitend dat de vereniging de hardwerkende beroepsgroep van docenten en anderen in het onderwijs zo in het verdomhoekje heeft gezet, door steeds te hameren op hoe slecht de meeste docenten het doen, vooral de docenten die mee willen werken aan iets nieuws. Mijn beeld van de docenten is dat ze vele malen gedreven en meer betrokken zijn bij leerlingen dan dat de vereniging ooit begrijpen gaat en dat ze er samen zonder de vereniging ook goed uit gaan komen. Als je het MBO zielloos noemt, dan doe je echt geen recht aan wat er aan mooie dingen is gepresteerd en dan kijk je ook niet goed hoe het MBO twintig jaar terug was t.o.v. wat het nu is en welke inspanningen zijn geleverd.

Laat ik afronden met mijn indruk: hedendaags onderwijs is vele malen professioneler en complexer, graaft vele malen dieper en heeft vele malen betere prestaties geleverd, dan wat de Vereniging voor Beter Onderwijs de docenten steeds inpeert. Onder het woordgebruik *competentiegericht onderwijs* ligt een streven naar handelende deskundige beroepskrachten in de complexe vraagstukken van de 21ste eeuw en niet, slechts theoretici uit de 19^e eeuw (wat de vereniging kennelijk graag wil). Het is echt een demagogische voorstelling van zaken te zeggen dat een hedendaagse deskundige *dus* geen kennis verworven zal hebben. Alsof er een complot bestaat waardoor iemand met een beroepsdiploma welbewust dom gaat worden gehouden. Is ook naar de leerlingen en studenten een

ellendige voorstelling van zaken. Er is steeds onderzoek verricht door de inspectie, er worden steeds visitaties gehouden en er vinden accreditaties plaats, onafhankelijke controleurs houden steeds de vinger aan de pols van ons onderwijs. Kom mij dus niet aan met de bewering dat de hedendaagse afgestudeerden van wat voor beroepsonderwijs dan ook kennisloze domoren van het ministerie moeten gaan worden, maar blijf liever serieus werken aan een mooi en aansprekend beroepsgericht MBO, met mooi activerend onderwijs voor de leerlingen, mooie leeromgevingen en vooral ook: aandacht voor het leren handelen.

Ton Flierman

De auteur is filosoof en heeft een eigen organisatieadviesbureau dat veel werkzaamheden in het hoger beroepsonderwijs verricht.